

Landsmåls- och Folkminnesarkivet
Uppsala

dl 52

ÄNGAR OCH HAGAR.

1. Försök att anteckna alla i målet förekommande benämningar för slätter- och betesmarker! Benämningar på odlade och naturliga ängar? Angiv i varje särskilt fall betydelsen av ordet så noggrant som möjligt!

2. Finnes ordet äng i målet och vad betyder det: 'låg slätt, sumpig slättmark, självbärande gräsmark, fast gräsmark med inströdda träd och buskar' o.s.v.? Angiv alla de skiftande betydelser av ordet i ortens mål, som äro kända! Finnes ordet änge (best.f. änget) i målet? Andra biformer därav, t.ex. inge? Har ordet någon mera specialiserad betydelse, t.ex. en sådan äng, som tidvis står under vatten? Finnes genitiven änges i stående fraser eller sammansättningar, t.ex. gå till änges, ängesbod, ängesbyxor 'byxor som användes under slåttern', ängesstrupe 'gräsbevuxen plats mellan tvenne ängsbackar' o.s.v.?

3. Olika benämningar på slättermarker (jfr i frågelistan 25 motsvarande benämningar för slätterarbete!):

a) Efter läget: hemäng, utäng, ströäng, skogsäng, bäckäng, älväng, älvänge, strandäng, ängskjusa (äng i dalsänka) o.s.v.?

b) Efter terrängens beskaffenhet: kärräng, ängskärr, vattäng, stråmyr, slogmosse, myra, myrslog, muräng, ave, drol, palk, ramm, köl, kölslog, kölmark, sidd, madäng, sidäng, siddäng, sidländer, flyäng, gjuta (äng som genomflytes av vattendrag); hårdvallsäng, rabbslätter, skärpa, skarpbacke, skarpland, hed (torr ängsmark med kort gräs)?

c) Efter de växter, som huvudsakligen bilda ängen: starräng, finnskäggsänge o.s.v.? Löväng?

d) Efter den behandling ängen underkastats: tada 'gödslag äng', ruda, råd, rönning, slogrönning, slätterröjning, damslätter, damäng, översilningsäng o.s.v.?

e) Efter storlek eller andra egenskaper: ängstäppa, ängshump, ängsbröt, ängeskya, ängssmuga, ängslycka, vattuänge 'mycket sankt änge', måle, bela 'liten ängsbit', krik 'liten äng mellan åkrar', kut, kute 'avskild del av äng', bunk, bunke 'stycke av äng, som blivit kringgången med några lieslag', gjuta 'rund flik av större äng', heläng, höbol, bol 'bördig äng nära gården', flate, flata 'större stycke äng', ängsflöke, flöke 'stor sank äng', ängesbill 'äng innesluten av en å eller en sjö' o.s.v.?

f) Efter markens tidigare användning: linda, linn, groe, lägd, äckra 'ängar av igenlagd åker', svedäng 'av svedjeland', horva, horvesland 'äng av svedjeland' o.s.v.?

g) Andra namn på ängar och slättermark: slätte, fjäll, slind, slog, slåda, slätteräng, gårde 'inhägnad äng', äckra 'inhägnad äng'? Ängsteg, ängslagg 'kant av äng'? Namn på småbackar i ängarna: holme, labacke, ö e.d.? Fastare mark mellan ängsstråken: hol? Kan holme även användas som namn på äng? Jfr frågel. 15!

4. Intressantare egennamn på ängar böra upptecknas.

5. Hur beräknade och angav man ängarnas storleksförhållanden? Efter ytvidden? Efter antalet hässjor, vålmar, lass etc. hö, som ängen avkastade, t.ex. jag har tio lassarum äng till hemmanet? Har man haft sådana namn som laduäng, lådrol för en äng, vars hö lagom fyllde en lada? Gillingslandäng för en äng som avkastade en gilling hö? Kunde man ange en ängs storlek genom att beräkna den tid det tog att slå den (den är tre manslet stor = det behövs tre man för att slå den på en dag), braddmålstjäg 'liten äng, som slås före morgonmålet'.

6. Finns ordet vall som beteckning för äng eller gräsväxt på äng? Eller har ordet betytt odlat gräs i motsättning till naturlig äng? Olika namn på gräsvallen efter markens beskaffenhet eller växtbeståndet: hårdvall, uppvall, skarplinda; sidvall, madvall; skrinnavall 'mager och gles vall'; bladvall, staggvall, staggvall, stärtingvall, fnuggvall? Namn för själva den sammanvuxna gräs- och örtmassan: gräsvall, grässvål, grönsvål, grönsvärd?

7. Uttryck för ängens bördighet och andra egenskaper? Andra dess egenskaper: den är gräsad, gräsig 'bevuxen med gräs', starrstubb 'beväxt med starr', buskgången, skoggången o.s.v.? Namn på gropar och hål i ängen: gölar, munkar o.d.? Tuvor, tovor, tuppsor? Högre trädbevuxna upphöjningar: lumror?

8. Redogör för de arbeten, som utfördes för att göra en äng lämplig till slåttermark! Röja upp, ryda, att med händerna slita upp mindre buskar o.d., med yxa eller skära hugga av riset (småskog och buskar) o.s.v.? Brukade man för att förbättra ängen fälla buskar och strö ut grenar över ängen, som fingo ligga och ruttna: att syrfälla, ett syrfälle? Gjordes något för att jämna av tuvor och ojämnheter i ängen? Brukade man någon gång luckra ängen? Bortskaffades gammalt löv, ris o.d. från ängen på våren: att risa ängen, att bo ängen, faga ängen? Den tid, då detta gjordes: fagnings-tid? Sådde man gräsfrö i bara fläckar, som uppstått i ängen? Hur skaffade man sig det behövliga fröet (samlade avfall, som blev vid höets inbärgning, höfrö)? Att så i? Namn på bara fläckar (råli-kenfläck)? Namn på mindre bördiga ställen i ängen: martov? Vad gjorde man för att förbättra ängarnas avkastning, då denna började avta: minka? Hände det, att man plöjde upp och på nytt sådde igen, sådde att en ängsbit? Även före den tid, då man började använda vall på gammal åkerjord i samband med växelbruk? Gödslade man på något sätt ängarna, genom påförande av kreatursgödsel, gödsel-vatten, aska e.d.? Vad kallades att gödsla och förbättra ängarna: tädja, täda? Brukade man inhägnade ängarna? Även sådana, som lågo långt från gården ute i skogarna? Om inhägnader jfr frågelista 15! Hade man olika namn för oinhägnade och inhägnade ängar, t.ex. vaktänge för det senare slaget?

9. Brukade man förbättra ängarnas avkastning genom att låta vatten sila över dem (översilningsäng) om de lågo i sluttande läge, eller genom att helt sätta dem under vatten vissa tider (damäng, stamn) om de lågo lågt och voro flacka? Redogör noggrant för alla de anordningar, som stodo i samband med bevatt-

ningssystemet! Hade man t.ex. en kanal eller ett dike längs ängens högst belägna sida, från vilken vattnet sakta fick sippra ned (sega) över ängens lägre partier? Namn på ängens högsta sida: ovani änget, övre staden l. staden? Hade man flera tillloppsrännor över ängen? Hur var avloppet anordnat? Varifrån togs vattnet. När satte man i gång med detta slags bevattning och hur lång tid i taget fortsatte man därmed? Om man använde överdämning vid dämningar, hur hade man då anordnat dammar och vallar för att kvarhålla vattnet på ängen? Dämde man upp det vattendrag, som flöt genom ängen, så att dess vatten direkt steg över ängen? Vad kallades damanordningarna: damm, stamn, stamsvägg? Varav uppfördes dammarna (timmer, sten och jord)? Damluckor och avlopp? Hade man indämda ängar vid vattendrag, som periodvis svämma över? Hur hade man dräneringen ordnad i sådana fall, då man ej längre ville ha vattnet kvar över ängen? Gjordes överdämningen för att slam från vattnet skulle få avsätta sig över ängen? Eller för att vattnet skulle uppvärma jorden på våren vid flodtiden? Hur länge höll man ängarna översvämmade på vårarna? Tills nattfroster voro över? Satte man ängarna på nytt under vatten efter höskörden? Hur länge?

10. Brukade man slå ängarna bara vartannat år (entränning) för att kunna få tillfälle att skörda förnan (dödförnan) från föregående år tillsammans med det nyvuxna gräset? Kallades detta förfaringssätt att träda, årfalla, förna eller färna ängen?

11. Beteckningar för betesmarker: brumme, löt, utlöt, hemlöt, haglöt, vång, hamn, bogång, gräse, betning, betland, bet, bete, beteshagne, betesgårde, ättjebete, gässla, fälad, fäladsbete, fäha ge, hästhage, horshage, märrakärr, hållhage, fårhagne, bullhage, svinvall, bybacke? Jfr frågelista 15, sid. 3! Finns ordet hage och vad betyder det? Inhägnad betesmark? Olika namn efter den växtlighet, som förhärskade i hagen: björkhage, ekhage o.s.v. Gjordes något för att förbättra betet i hagarna, t.ex. röjning, utbredning av ris för att låta det ruttna eller brännas? Brukade man svedja i egentlig mening för att förbättra betet? Jfr frågelista 12, sid.3! Namn på icke inhägnade betesmarker i skogen: bodhamn o.s.v. jfr frågelista 12, sid.3!

12. Redogör för de växtarter som bildade växtbeståndet i betesmarker och ängar, i den mån dessa växtarters folkliga namn kunna ge förklaring till olika benämningar på olika slags vallar eller ängar, t.ex. de ovannämnda bladvall, fnuggvall o.s.v.!

13. Namn på bete: mulbete, mulagräs.